

СТОРІНКИ З МИНУЛОГО

Січень
2023 р.

видання дрогобицьких краєзнавців Число 1(9)

Специвипуск, присвячений Різдвяним Святам

Христос Рождається! – Славимо Його! – так вітаються християни під час Різдвяних Свят. Вони вважаються найвеличнішими в році, адже народився наш Спаситель. Більша частина населення планети урочисто відзначає цю подію. Здавна ці свята супроводжуються у нас колядами, колядками та щедрівками, які покликані дім звеселити, звеличити господаря і побажати йому усякого добра.

Навіть у період радянського воєвничого атеїзму святкування Різдвяних Свят не припинялося. Це яскраве свідчення релігійності українського народу і поваги до своїх традицій та звичаїв. Для кожної місцевості нашої країни характерний свій різдвяний колорит, який зачаровує. Тож Христос Рождається! – Славимо Його!

ІЗ НАШИХ РІЗДВЯНИХ ЗВИЧАЇВ

(мовою оригіналу)

1. СЕЛО МАНІВ НА ЛЕМКІВЩИНІ¹

До Різдва приготавливаються вже заздалегідь². У день Свят-Вечора не варять ніякої страви, їдять сухий хліб, сиру капусту й попивають «варом» із кислої капусти. Господарські роботи хазяйка старається покінчити до полудня, щоб зполудня почати варити страву на Свят-Вечір. Тимчасом «газда» йде в сад, обв'язує дерева перевеслами, «щоб ліпше родили». Коли яке дерево вліті не зародить, газда вдає, що хоче його на Свят-Вечір зрубати. Тоді хтось другий, що ходить у садку з газдою, заступається за це дерево:

– Не руш, воно буде родило! – і тоді газда дерево залишає. Цей старий звичай вимушувати погрозами врожай удержався тільки ще по деяких селах.

На Свят-Вечір хазяйка ладить такі страви: часник із хлібом, оселедці, пісна капуста, бандурка (картопля), пироги з картоплею, «бобальки» (круглаві кляски з житньої муки), «ябчанка», крупи (пенцак), біб та гриби. Хто має, дає на стіл мед. На ці свята хазяйка пече «крачун» – круглий хліб,

¹ Село Манів, ліського повіту, лежить глибоко в горах, недалеко чехословацької границі. Віддалене від більших міст та містечок, зберегло ще багато стародавніх звичаїв. Там і досі вдержався гарний народний одяг, що ним мешканці Манева й сусідніх сіл дуже пишався.

² У давніх часах, коли було багато грошей, старші господарі збиралися перед святами та йшли до корчмарів – «торгувати згорівку». Це були часи, коли ще різні корчмарі мали горілку з різних горілень, і один наперед другого старався придобити свою, щоб продати найбільше. В селі було тоді три корчми, а в сусідньому селі, Миговій Волі, кільканацять.

Христос Родився! Худ. О. Курилас.
В-во «Українська Преса» у Львові, 1920-ті рр.

що на ньому із трьох сторін роблять пальцями три шрами, а насередині дірку, в дірку сиплють мак та кладуть головку часнику.

Коли хазяйка вже наготовила вечерю, газда світить воскову свічку, а всі чоловіки, що є в хаті, йдуть до стайні, до худоби. У той час дівчата біжать на річку митися та принести до хати води. Миючись, кличуть вони: «гоп!-гоп!», і з котрого боку прийде відгомін, із того дівчина дістане чоловіка.

Тимчасом у стайні чоловіки намазують коровам хребти часником, щоб таким чином прогнати відьми та кормлять худобу сушеним вівсом, помішаним із свяченою сіллю, кавальчиками проскурки, паски та «крачуна». Потім дають худобі сіно й підмітають стайню, дають нову підстилку, а гній складають на одну купу на боїщі. Відтак газда зв'язує «повореслом» (перевеслом) усі господарські знаряди, щоб усе в хазяйстві «добре трималося».

Покінчивши цю роботу, всі вертаються в хату в такому порядку: перший іде газда з запаленою свічкою в руці, за ним найстарший син, що несе вівсяний сніп, за ним молодший, що несе солону, а за ними всі інші. До хати входять зо словом: «помагайбіг!», на що хазяйка відповідає: «бодай здоров!». Принесений сніп кладуть за стіл до кута, й там він стоїть до Нового Року, потім дають його худобі. Солону розістелюють по цілій хаті, на лаві й на печі. Водю, що її принесли дівчата з річки, миються всі чоловіки, потім усі «молитваут» (мовлять молитву) і сідають за стіл. Заки сісти за стіл, столові ноги опоясують ланцюгом, під стіл кладуть леміш, чересло та сокиру. Хто сідає, мусить доторкнутися ногою заліза, щоб ноги були здорові, як те залізо. За стіл сідають дуже скоро, бо вірять, що «як скоро будуть сідати за стіл, так скоро буде робитися масло». Стіл накривають «плахтою» (скатертю), на головному місці на плахті лежить «порток» (малий рушник, що його вживають на весіллі). Під «порток» сиплють пшеницю, помішану з піском, що його дівчата принесли з річки, – «щоб пшениця родилася як пісок». На скатерть кладуть сіль, часник і «крачуни». Страву їдять повагом, поволі.

Коли починають їсти біб, хазяйка кидає ложку бобу на піч зо словами: «скачте, бички, на телички!». Це має, мовляв, помагати, щоб корови добре телилися. Із кожної страви скидають по три ложки до дійника й на Різдво дають усе це корові, що її приводять до хати³.

По вечері найстарший у хаті гасить свічку, а з того, куди піде дим, міркують, що буде. Коли дим іде на хату – буде весілля, коли на постіль – христини, коли закрутиться над столом – похорони. Той, що пасе худобу, вяже докупи всі ложки, щоб уліті «худоба разом трималася».

На Різдво не слід ходити до чужої хати. Та коли вже такий «полазник» прийде, саджають його на лаві, застеленій кожухом, та частують, щоб був щасливий. Та коли пізніш трапиться яке лихо, кажуть, що це через того чужого – «про нього, про полазника».

³ Про початок цього звичаю оповідають таке: «Колись, дуже давно тому, піймали люди в лісі дику бабу. Страшна вона була, велика, худа з розкудовченим волоссям, груди звисали їй аж через плече. Привели її на свято додому саму, а дець у лісі залишили її діти. Коли сіли вечеряти, «не змітували» (не скидали) страви в дійник, як тепер. Тоді дика баба почала плакати і зо словами: «це лем моє, моє!» почала змітувати трохи кожної страви для дітей. Від того часу змітують у селі трохи страви з вечері.

На Різдво не слід лягати вдень спати, бо жінкам не буде родитися льон, а чоловікам лягатиме сіно.

На другий день свят устає рано дівчина (давніше бувало – гола), замітає солону й виносить із хати. Кожна старається зробити це чим-дуж, щоб потім ішла «їй скоро робота». Дівчина мусить уважати, щоб не залишилася ні одна стебелинка соломи в хаті, а то в хаті замножаться блощиці. Частина заметеної соломи складають на під (вишку) і палять її, коли йдуть сіяти розсаду.

Колядують увечір другого дня свят. Давніше колядував дяк і за це діставав овес, потім колядувало братство на церкву, тепер колядує молодь на народні цілі, на «Рідну Школу» тощо. На коляду збиралися давніше в корчмі, а колядували навіть орендареві, що за це їх угощував. Тепер у селі корчми нема. Колядують колядки церковні і свої, стародавні. Для прикладу подаємо одну таку стару колядку:

В нашого газди зелене дворе (зелений двір)
тисове столе (тисовий стіл) дай Боже!
А за тим столом святий Николай,
голову склонив, слезици зронив.
З тої слезиці – ясна зірниця,
з тої зірниці – Богородиця.
Богородиця ризи білила,
твердо заснула, пробудилася
пробудилася, засмутилася.

Франц Коковський

2. СЕЛО БОРИШКІВЦІ НА ПОДІЛЛІ

На Свят-Вечір чоловіки пораються на дворі, а жінки в хаті. Увечір вносить до хати найстарший віком у родині (батько, дідо) «дідух» та сіно, яке розтрясають по столі, а стіл застелюють білим обрусом. Тоді світить свічку, батько ставить у куті «дідух», а по долівці розстелює солону.

При вечері кожний мусить мати свою тіль, бо хто, мовляв, її не має, той умре. Як тільки зійде перша зоря, починають вечеряти. Вечерю подає мати. Страв мусить обовязково бути дванацять. Спершу пшениця, потім – борщ, пироги (вареники), голубці, риба, пампушки й т. д. На Свят-Вечір не сміє ніхто пити води, мовляв – не схоче пити її вліті. Сідають теж на різні предмети, з яких собі ворожать. Як хто, наприклад, сяде на сокиру, то кажуть, що буде такий гострий і твердий, як со-

Веселих Свят! Серія "Українські колядки".
Худ. С. Гординський. В-во "Союзний Базар". Львів, 1930-ті рр.

кира. По вечері діти під столом квокають, а старші кидають їм горіхи.

На Свят-Вечір молодь носить вечерю до рідні, знайомих та на приходство. Така вечеря обмінна, складається з двох колачів, курки, яблук, горіхів і т. п. Коли принесуть таку вечерю, то подають її зі словами:

– Просили вас дядька⁴, мамка, й я прошу вашеці на святу вечеру.

Для духів залишають на столі страву та й ще ставлять у горнятку воду. В кожній мисці залишають ложку, щоб духи мали чим їсти.

Після вечері батько бере по ложці кожної страви й несе худобі. Вірять, що худоба в цю ніч говорить.

На Різдво досвіта палять на воротях дідух, миють горшки, а помії зливають до пляшок та переховують як лік. Коли ж вернуться з церкви, кожний мусить обов'язково зісти по ложці страви, що залишилася з вечері. З того ворожать собі здоров'я. По полудні на Різдво йдуть парубки колядувати та «пляшуть» (плещуть у долоні) до дівчат, а дівчата кидають їм у шапку гроші.

Марійка Садівницька

Часопис «Життя і знання».
Львів. Січень 1937 р Ч. 1(112), С. 4-5.

⁴ Дядька – тато.

ВЕРТЕП – НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА РІЗДВЯНИХ СВЯТ

Невід'ємною складовою Різдвяних Свят є вертеп. Це – ляльковий театр, поширений в Україні та Польщі з XVI ст. Відомий ще під назвою «шопка». Український вертеп мав вигляд одноповерхового дерев'яного будиночка, в якому нагорі показували Різдвяні події, а внизу – комедії з побутового життя.

Вертеп 20 – 30-их рр. минулого століття на Галичині складався з таких персонажів:

Провідник – тримав у руках хрест або зірку (частіше восьмираменну) і провадив вертеп.

Вертепник – ніс перед собою вертеп. Якщо він великий, то вертепників було двоє.

Тур-міхоноша – на плечах ніс плетений кошик або міх, куди складав зібрані дари.

Далі йшли: **перший ангел, другий ангел, Ірод, три царі, чорт, смерть, запорожець** – всього дванадцять персонажів. Вони були одягнені в український одяг, який був характерним для певної місцевості.

Таким був колись вертеп у нас. На сьогодні він зазнав деяких змін: кількість персонажів стала

дещо меншою та й одяг вже не такий колоритний. Однак тішить те, що він все ж зберігся, адже у роки радянського воєвничого атеїзму релігія зазнала значних переслідувань. Це свідчить про невмирущість наших традицій та звичаїв.

Веселих Свят! Вертеп. Поштова листівка 1938 р.

Ангели

Тур-міхоноша

Ірод

Цар

Чорт

Смерть

Козак

Христос Родився! Вертеп. Худ. О. Курилас. В-во "Українська преса" у Львові, 1939 р.

НОВОРІЧНІ ВІРУВАННЯ І ЗВИЧАЇ УКРАЇНСЬКИХ СЕЛЯНОК

(мовою оригіналу)

Ви певно не знаєте скільки дива, скільки чудодійного відбувається в ніч під Новий Рік. Та кожна газдиня на селі знає добре, що в Маланчин вечір треба посипати вівса на вікно. В цю-ж ніч іде Маланка на бистрому коні, а її здоганяє Василь. Щоби кінь не ослаб, та з однаковою силою біг все далі й не дався Василеві дігнати, Маланка мусить погодувати його вівсом.

О самій півночі з Маланки на Василя вода на момент замінюється на мід або вино. Начерти її тоді – це велике щастя, та й удається тільки праведному і побожному чоловікові.

О самій півночі теж отвірається небо і сам Бог готовий тоді слухати людину та сповнити її бажання. Але бачити відкрите небо, це може тільки чоловік особливо побожний, добрий та чесний. Він просить Бога за все, що загадає і йому це сповняється.

Дуже добре тямить кожна газдиня, що в Маланчин вечір треба краще як коли-небудь обійти худобу та старанно нагодувати її, бож в ніч під Новий Рік худоба промовляє людським говором, та скаржиться Богові на свого господаря або хвалить його. Коли хвалить газдів, Бог наділить їх новим прибутком у худобі, коли-ж скаржиться на нього – худоба буде їм марніти. В останню ніч старого року іде піч у танець. Вона пильно працювала весь рік, дбайливо старалась за сімю, годувала її, вгрівала, та тепер хоче погуляти трошки, повеселитися. З вівса, що підсипала її газдиня, пече собі піч колачі та гуляє всю ніч, щоби з Новим Роком зачати наново тяжку службу.

А скільки ворожби та заклинань в Маланчин вечір і досвіта на Новий Рік!

Хоче газдиня дізнатися, який врожай буде цього року, то у вечір перед Новим Роком накладає жаріюче вугілля купками на припічок, та вичисляє все, що засіває чи засаджує; коли який з означених вугликів згорить і полишить по собі білий попел – ворожить урожай, котрий-же погорить, загасне й остане чорний – не вродиться те, що було ним означене.

Досвіта на Новий Рік виносить газдиня пометки з хати, що ще остали зі Свят-Вечера порозмітані по кутах, висипає їх на город і промовляє: «Роди, Господи, жита, пшениці, усякої пашниці», опісля запалює це сміття, щоби цілий грядучий рік був веселий як оця ватра.

Щоби знати, який буде рік, треба з вечера уставити дванацять половин перекроєної цибулі, що означає 12 місяців в році, та посипати їх густо сіллю. Вранці ворожиться: коли сіль розпустилася на яких половинках – ці місяці будуть дощеві, на котрих сіль – місяці ними названі будуть сухі.

Коли дощ на Новий Рік – буде мир і спокій; коли сильний мороз – здоровля, а сніг на Новий Рік ворожить добрі заробітки в будучому році.

Газда кладе на землю сокиру і вранці він та по-черзі ціла його сімя стають на неї, щоби були здорові та сильні як залізо.

Хоче дівчина знати, який буде жених – іде у вечері на Маланки в ліс, та зажмуривши очі числить дев'ять кілків і дев'ятий витягає. Ставить його під вікном і вранці дивиться, що витягнула: як кілок прямий, гладкий – буде жених молодий, вродливий; як оброслий мохом – багатий; коли-ж скривлений – то вдівець або слабовитий засватає її.

Збирається теж кілька дівчат і ворожать про заміжжя. Роблять галки з тіста, укладають у два ряди та пускають kota. Один ряд це галки дівчат, другий парібоків. Чию галку кіт найскорше вхопить, ця дівчина піде перша заміж, (або цей парубок у мясниці ожениється); коли кіт схопить галку з одного ряду, потім з другого, названі хлопець і дівчина поберуться.

Коли дівчина хоче, щоби за нею хлопці побивалися, вона йде вранці на Новий Рік до води, де млин і закликає: «Як тут вода о колесо бється, нехай так за мною хлопці б'ються». Миються теж вранці в соли та говорять: «Як без соли не можна обійтись, так і без мене хлопці не обійдуться».

Дівчина ловить у вечері павука у горнець та прикриває; вранці дивиться, як павук пічне снувати павутиння, скоро заручиться, коли-ж ні, – дівувати буде цей рік.

На красу, на здоровля та на багатство вмиваються молоді дівчата вранці у воді, яку начерпають раненько. Вливають тієї води до миски, вкидають туди гроші – на багатство, васильку – на красу, свят-вечірнього хліба – на щастя.

І. Гургулівна

Часопис «Нова Хата». Львів.
Січень 1929 р. Ч. 1, С. 2.

ЙОРДАН-ВОДОХРИЩІ

(мовою оригіналу)

Свято Богоявлення поперетинане народніми звичаями й віруваннями. Вони нагадують потрохи Різдво й Новий Рік і займають видне місце у зимовому народньому календарі, як складовина старовинної «Коляди», що її святкували наші поганські ще предки з нагоди повороту Сонця до весни. Звичаї ці, де вагу має вода, яка лікує та скріплює (поганська частина вірувань) та проганяє злого духа (християнська частина вірувань) – розподілені на два дні, Щедрий Вечір і Йордан, і в такому порядку ми їх тут переглянемо.

Щедрий Вечір – інша назва «Голодна Кутя» (**Наддніпрянина**), «Бабин вечір» (**Закарпаття**) – зазначають окремі звичаї із самого ранку.

На **Лемківщині**, недалеко Ясла, ходять хлопці ще дуже раненько гуртками, співаючи в сінях або надворі, перед дверима, майже те саме, що й на Різдво. За це їм дають овес (біль-менш літру), хліб або сушеню, а вони дають господареві лісковий прут, до двох метрів завдовжки та бажають дочекати щасливо другого року. Цей прут має певно якесь обрядове значіння, але нарід уже його забув. Господар або кидає його десь у хаті, або робить із нього малі хрестики та прибиває їх на стінах у хаті. Таких колядників не дуже шанують, бо часом відправляють ні з чим, а то й роблять собі з ними жарти: наберуть, напр., у посудину води, присиплюють зверху вівсом і виливають у мішок до «Коляди». У **Новосандецькому** повіті малі колядники дістають ще 2–3 повісма прядива.

Гуцули роблять досвіта воскові хрестики, кидають їх у воду й миються у тій воді. Потім приліплюють їх у хаті по одному на середині кожної стіни, п'ятий ліплять на сволюку, відтак по одному наліплюють кожній худобині на правий ріг, та ще на всіх дверях, які худоба переступає.

Йордан на Наддніпрянщині (малюнок І. Іжакевича)

На **Наддніпрянщині** варять іще звечора впереддень кутю з узваром і вранці на «Голодну Кутю» ставлять горшки з нею на покуті в солону, яка там лежить іще від «Багатої Куті» (від Святвечора), і накривають кутю – хлібом, а узвар – книшем. Декуди роблять хрестики з соломи й застромлюють один в узвар, а другий – у кутю. Рівночасно саджають дітей на покуті, так само як під Різдво, кажуть їм квокати та тягнуть їх то за вуха, то за чуба, щоб велися вухаті та чубаті кури.

Скрізь нарід постить до свяченої води. Цим постом дівчата випощують собі долю. Чому не їдять і інші, не відомо, бо церковного припису на це нема.

Водосвяття на Щедрий Вечір відбувається все в церкві або недалеко неї. Туди йде один із кожної хати, а на **Наддніпрянщині** йшла по воду бувало й ціла родина. На **Гуцульщині** йдуть по воду звичайно дівчата із збанками або коновочками; на воду кидають малий хрестик із воску та йдуть на «відорщі» (водохрищі). Де є братства при церкві, там кожне приносить звичайно на водохрищі свої «трійці», ті трійці запалюють, і їх потім священник занурює у воду. Гуцули думають, що вже цим вода посвячена. Свячену воду пють трохи коло церкви, а решту несуть додому.

По водосвятті гуцули запалюють губку із трійці, що стояла коло «хрестинниці». Дома газдиня виносить хліб із хати, а газда обходить з ним та з запаленою губкою тричі довкола хати, потім увіходить до хати й тою губкою підкурює всіх від потилиці довкола голови, «аби си ані хати, ані его не чіпало нічого, аби ни мав ніякого переполоху».

Свяченою водою господар кропить хату, тік, стайні і всі будинки, щоб «нечистий» утік, та несе при цьому під пахою один (**Теребовельщина**) або два (**Зборівщина**) буханці житнього хліба, щоб «хліб родився». Рештою води розроблюють тісто й мажуть ним хрестики над усіма дверми в хаті та на цілім обісті, щоб «лихе» не мало приступу. Коли мажуть хрестики й по стінах, то їх потім білити не вільно, доки не прийде по Йордані священник із свяченою водою до хати (**Теребовельщина**). Із останків тіста, що ним мазали хрестики, роблять декуди палянички й дають їх коровам до першого пійла після отелення (**Яворівщина**). Хрестики з тіста залишаються на стінах до Стрітення. Тоді їх зішкрябують у платнику й ховають на лік, а те місце, де був хрест, замазують (**Городенщина**). На **Волині** вірять, що свяченою на Щедрий Вечір водою можна в пасіці розвести бджоли. Таксамо і в **Жовківщині** кроплять пасіку тільки водою зі Щедрого Вечора.

Вода, свячена на Щедрий Вечір, є «найтвердша», має найбільшу силу. Її уживають у різних недугах, проти «вроків», головні в дітей, а також дають пити тим, що вмирають. Тимто часто її переховують у пляшці над ліжком аж до другого Щедрого Вечора. Там вона висить, бо як поставити пляшку деінде, то діти «друльбит» (друлять) та зібють (**Борцівщина**).

Як уже покроплять усе свяченою водою, як пороблять скрізь хрестики з тіста, тоді лагодяться до вечері. І тут є різні звичаї. Ось, н. пр., на **Лемківщині** роблять тоді «бобальки» (локшину з пшеничної муки) дуже великі, завбільшки грубого пальця, щоб «пшениця мала грубе колосся».

На **Холмщині** (**Грубешівщина**), коли газдиня місить тісто на вареники, біжить, не обтираючи рук, до саду й обв'язує дерева соломою, приповідуючи: «Аби-сь на той рік родила яблука (чи грушки) такі добрі і м'які, як це тісто».

На **Вороніжчині** кутю варять у новому горщику й накривають новою покрішкою, узвар варять у одному горщику кілька років, і більш нічого в ньому не варять цілий рік¹.

У **Городенщині**, коли паляниця вже готова, закушують нею свячену воду ще до вечері. Але, вкусивши раз у хаті, йдуть далі їсти вже надвір; тепер, мовляв, можна вже й надворі їсти, а цього не вільно було від Святого Вечора до Щедрого, щоб «не було неврожаю».

Сама вечеря, хоч її називають «Голодною Кутею», буває досить багата. І так, у **Дрогобиччині** варили колись 12 страв, на пам'ятку 12 апостолів. Страви були звичайно такі: кутя, біб з олієм, вареники з маку, вареники з картоплі, голубці з вівсяних круп, пересмажених із цибулею, картопля з пересмаженим олієм, вівсяна каша, помащена зверху олієм, киселиця з вівсяної муки з бобом, гриби з олієм і з цибулею, борщ, сушеня та капуста. (Тепер цей список страв напевно сильно скоротився). Таксамо у **Городенщині** мусило давніше бути 12 страв, бо, мовляв, «хто менче з'їсть, той не дочекає других свят». На **Волині** (**Рівенщина**) на «Голодну Кутю» їдять: борщ із рибою, вареники з капустою й ягодами, млинці, печену рибу, кутю з медом, цукром і маком, деколи з олієм (!) та варені й сухі грушки й яблука. На **Вороніжчині** варили ще менше: капусту, квасолю, узвар та кутю з пшениці, ячменю або гречки.

При цьому пам'ятають і про душі померлих. Гуцулка кладе з кожної страви потрохи в мищину на вікно, «щоби си душі накормили тай пам'ятали с'вет вечір водохресний». А в бойків, у **Дрогобиччині**, залишають кожної страви потрошки на столі «для душечки-покутниць».

По вечері ходять до кумів і сусідів так, як на Свят-Вечір, забавляються, колядують та співають. Молодші ходять щедрувати. На **Лемківщині** називають їх «щедраками» й дають їм у мішок трохи вівса, а за це дістають від щедраків галузки горіха. Де таку галузку покласти, там кертиця не буде рити. Також б'ють нею худобу, як здується, або корову, щоб «була вчас тільна».

Парубки роблять по вечері солом'яні хрестики і втикають їх у вікна, по одному в кожну шибу. Декуди, н. пр., в околиці Угнова, такі хрестики виказують велику різноманітність у формах. Такі самі солом'яні хрестики кладе газдиня на неперані мітки пряжі, бо як посвятити воду, то «нечистий» вийшов із неї й чіпляється всього, що нечисте та брудне. Тимто кожна газдиня старається все чисто того дня попрацювати, але як не встигне, то для безпеки кладе на шмаття хрестик (**Покуття**). На **Жовківщині** колись давніше не смів на Щедрий Вечір сирий півторак (півтора ліктя, себто 30 пасем по 24 нитки) висіти де в хаті або в коморі, бо зараз у нього «дідько сховався б, як кроплять водою». А як де випадково залишився, то його кропили торічною свяченою водою та ще прикладали камінцем.

На **Холмщині** бере газда по вечері хліб із хрестом зверху, – його звать пирогом, – йде до стайні до худоби й каже: «Хто йде?» – «Бог!» – «Що несе?» – «Пиріг». Після того входить до середини, благословить цим пирогом худобу, ломить його й дає їсти.

На **Підгір'ї** газдиня суче собі по вечері йорданську свічку, яку світить на другий день у церкві на всеночнім і на річці підчас водохрищів. Коли газда вернеться з водохрищів додому, запалює ту свічку, всі домашні, від газдині аж до найменшої дитини, крім слуг та жонатих синів чи відданих дочок, клякають перед столом напроти образів. Газда йде від жінки аж до найменшої дитини, підпалює їм волосся на голові з чотирьох боків, найперше над чолом, відтак над правим вухом, над лівим і ззаду і каже: «Аби сі на тебе так зле не навертало, як на тім вогні твоє волосе запалало» (**Рибник, пов. Дрогобич**).

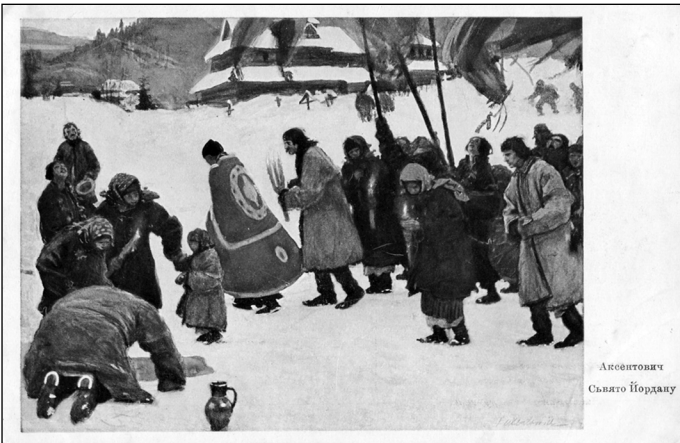
Йордан. У той день, кажуть на **Покутті**, небо «перед днинов» (досвіта) відчиняється, тим-то, як дівка йде по воду, бере в коновку колач і так начерпає води; тоді, як щаслива, може побачити відчинене небо.

Жінки в **Городенщині** досвіта на Йордан розкладають ватру-вогонь, беруться ворожити, котре збіжжя вдасться: кладуть на припічку пральник, а на нього непогаслі вуглики й називають при кожному якесь збіжжя; котрий вуглик зовсім спопеліє, те збіжжя добре вдасться, котрий лише трохи, то це буде середнє, а котрий зовсім не покритий попелом, то таке збіжжя зовсім не вдасться.

¹ Там не дають дітям їсти нічого до свяченої води, поки зірка зійде, а то «скотина шкутильгати буде».

І тепер постять аж до водосвяття, яке відбувається звичайно вже на річці, а як річки нема, то на криниці. Там загоді ставлять хрест, вирубаний з льоду, та обставляють його сосниною. На рамена хреста ставлять часом ляпки з оливою (**Городенщина**), часом хрест розмальовують фарбами (**Рівенщина**), а то й між мальовані червоні та сині прикраси наліплюють золоті слова (**Донщина**). Коли хочуть іще що «на вихвалку» зробити, то вироблюють іще ляпади й хрестики з головами. Збанки на свячену воду вбирають на **Покутті** коралями, шклянним намистом (пацьорками), сороківцями та віночками з барвінку. Той барвінок потім ховають, і як вівця крутиться, причіпляють їй його до вуха; таксамо ним підкурюють корову, як ослабне. Подібно прикрашують збанки й у **Дрогобиччині**.

Підчас водосвяття господарі держать звичайно запалені «трійці» в руках, і тоді дуже вважають, щоб котра не погасла, бо це ворожить нещастя. Буває, що нераз тоді понад людьми закрутить вітром: то утікає «нечистий» з води, як священник занурить хрест, але його скоро сили опускають, і тоді він мусить зараз на дворі «помякнути», мусить попустити мороз.

Свято Йордану. Худ. Т. Аксентович. В-во Краєвого Товариства Червоного Хреста, 1930-ті рр.

Коли вода освячена, всі хапаються, щоб чим дуж її дістати. Хто має бджоли, той поспішає, щоб нею їх покропити, тоді не будуть рої втікати (**Волинь**). У **Галичині** вірять загально, що хто скоріш до хати прибіжить, той уліті скорше буде готовий із роботою в полі.

Із смерічок, якими обставлена ополонка, люди ламають галузки, бо, мовляв, коли з Йордану наламати галуззя й ним підкурити, то зуби не будуть боліти (**Жовківщина**).

В часі водосвяття гуцульські рибалки держать під льодом на палиці кусник сітки й як священник почне освячувати воду, кажуть нишком: «Рибу ловлю!» Таким рибалкам буде цілий рік щастити.

Коли після водосвяття священник вертаєть-

ся до церкви, гуцульські відданиці стають гуртом біля дверей і чіпаються за фелон, бо «яка борше ухопитися фелона, тота борше си віддаст».

Свяченої води стараються набрати у збанок разом із камінцями, «бо від того будуть великі головки в капусті та такі тверді, як каміння» (**Гуцульщина**). У **Богородчанщині** кладуть ці камінці потім між снопи в stodолі й у обороги, щоб миші не робили шкоди.

Старші люди змивають собі свяченою водою голову, щоб не боліла, а візники стараються зараз, як порозходяться люди, напоїти в річці коней чи худобу, щоб здорова була (**Покуття, Лемківщина**).

Декуди газда кропить нею ще раз обістя разом із найстаршим сином, а газдиня вливає її потім до бочки з капустою, «аби була така чиста, як та вода Христа» (**Дрогобиччина**).

Із засвіченими «трійцями» газди вертаються з ріки до хати й над столом роблять на сволюку три хрестики димом із свічок, щоб «злий дух не увійшов до хати»².

Тепер сідають обідати. У гуцулів бере газдиня колач зі стола й розламає його з газдою, кажучи: «На шьисте!» Кому припаде більше колача, той буде мати в році більше щастя. По обіді роблять хрестики з дерева і прибивають їх на воротах. Після того на **Наддніпрянщині** хлопці з одної половини села зводять бій із хлопцями з другої половини села; котра сторона виграє, до тої належить «ордань» – хрест витесаний з льоду. А ввечір, коли хто стріне вовка в лісі, то каже: «Де ти був тоді, як Христос на Йордані христився?» (**Переяславщина**).

Після Йордану цілий тиждень не перуть на річці, доки свячена вода не зійде. На **Покутті** кажуть, що дев'ять день від Водохрищів сидить над рікою потопельник, таке щось біле, завбільшки хлопа. Тимто тоді бояться прати, а як потім перша жінка почне прати, тоді потопельник може вже сховатися у воду. На **Наддніпрянщині** є таке повір'я, що той тиждень чорти сидять дуже глибоко у воді й можуть вилізти звідтіль, тільки учепившись за білизну. У **Теребовельщині** дев'ять день не прядуть увечір, а тільки досвітками, бо це, мовляв, завжди святий вечір.

У найближчих днях по Йордані ходить священник із дяком і з кропилом (часом сам дяк із хлопцем) – і цим кінчиться рокове свято Водохрищів.

Франц Коковський

Часопис «Життя і Знання». Львів. Січень 1937 р.
Ч. 1(112), С. 9-12.

² На Лівобережжі беруть в одну руку пиріг або паляницю, у другу свячену крейду, і що напишуть одного хреста на стіні, на вікнах чи на дверях, то вкусять пирога й кажуть: «раз писну, раз кусну». Кілько хрестиків напишуть, тільки разів і укусять.